

ЦІННІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ СПОРТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ І СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ СПОРТИВНО ОРІЄНТОВАНОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті охарактеризовано ціннісний потенціал спортивної культури школярів і студентів. Розкрито зміст теоретичної моделі ціннісної складової спортивної культури, яка враховує всі найважливіші групи цінностей, що сприятимуть формуванню гармонійної особистості школярів і студентів. Доведено, що кожна група цінностей є засобом і результатом розвитку спортивної культури.

Ключові слова: культура, розвиток, спорт, фізичне виховання, цінності.

В статті дана характеристика ціннісному потенціалу спортивної культури школярів і студентів. Раскрыто содержание теоретической модели ценностной составляющей спортивной культуры, которая учитывает все важнейшие группы ценностей, которые будут способствовать формированию гармоничной личности школьников и студентов. Доказано, что каждая группа ценностей является средством и результатом развития спортивной культуры.

Ключевые слова: культура, развитие, спорт, физическое воспитание, ценности.

The article describes the value potential of the sports culture of schoolchildren and students. The content of the theoretical model of the value component of a sports culture is revealed. The presented model takes into account all the most important groups of values that will contribute to the formation of the harmonious personality of the schoolchildren and students. Each group of values is a means and result of the development of sports culture.

Key words: culture, development, sport, physical education, values.

Постановка проблеми. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки акцентується увага на найбільш гострих прогалинах, викликах та ризиках, які стримують розвиток освітньої сфери, не дають можливості забезпечити нову якість освіти, адекватну сучасній історичній епосі [6]. У цьому нормативному документі зазначається, що назріла *проблема* падіння суспільної моралі, яка призвела до бездуховності, низької культури поведінки частини учнівської та студентської молоді.

Наведений факт підтверджує *актуальність* саме ціннісного аспекту в контексті розвитку спортивної культури, яким, на нашу думку, жодним чином не варто ігнорувати.

Низький рівень сформованості ціннісних орієнтацій молодого людини, на жаль, підкреслює неспроможність сучасної системи освіти подолати проблеми, які стосуються підготовки майбутніх фахівців.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. У словнику сучасної української мови поняття «цінність» трактується як важливість, значущість чого-небудь [2, с. 1588]. Там же читаємо: «Ціннісна орієнтація – це ставлення людини до фактів, явищ навколишньої дійсності з огляду на їх важливість, значущість; ставлення людини до матеріальних та духовних цінностей, система її установок, переконань, переваг, що виражаються в її поведінці».

У контексті підготовки майбутнього фахівця до розвитку спортивної культури учнів, аналіз ціннісних орієнтацій повинен урахувати щонайменше **три важливих фактори**: *соціокультурну ситуацію*, яка склалася в країні; *специфіку молодих людей* як відносно самостійної соціально-демографічної групи; *стихійність рівня розвитку спортивної культури*, що залежить від організації процесу фізичного виховання в навчальному закладі та за його межами, наприклад, відвідування спортивних секцій, занять у дитячо-юнацьких спортивних школах тощо [9].

У ході нашого дослідження встановлено, що спортивна культура – складне інтегральне утворення, невід’ємна частина загальної культури особистості; засіб і продукт навчально-тренувальної та змагальної діяльності, спрямованої на фізичне вдосконалення, підвищення *творчої активності* особистості, вдосконалення спортивної майстерності з обраного виду спорту та розвиток ціннісної сфери з перспективою подальшої успішної самореалізації особистості [3].

Аналіз нормативних документів [4-6], навчальних програм із фізичного виховання учнівської молоді [7] та інших навчальних дисциплін, які стосуються підготовки майбутнього фахівця із фізичного виховання у закладі вищої освіти (ЗВО), дає підстави стверджувати, що вони не забезпечують цілеспрямований та системний розвиток спортивної культури сучасної молоді або вирішують означену проблему не повною мірою [3].

Зосередивши свою увагу на спортивно-орієнтованому фізичному вихованні підрастаючого покоління [1], з’ясувавши зміст поняття спортивної культури та проаналізувавши наукові джерела, що стосуються формування соціально-значущих цінностей особистості [8; 9],

нам вдалося окреслити ціннісний потенціал розвитку спортивної культури.

Мета статті – розкрити зміст теоретичної моделі ціннісної складової спортивної культури; коротко охарактеризувати ціннісний потенціал розвитку спортивної культури школярів і студентської молоді.

Виклад основного матеріалу розпочнемо з виокремлення системи цінностей, які розвиває спортивно-орієнтоване фізичне виховання. На нашу думку, систему цінностей, що формується за допомогою засобів і способів спортивно-орієнтованого фізичного виховання, доцільно представити на прикладі теоретичної моделі ціннісної складової спортивної культури (див. рис.).

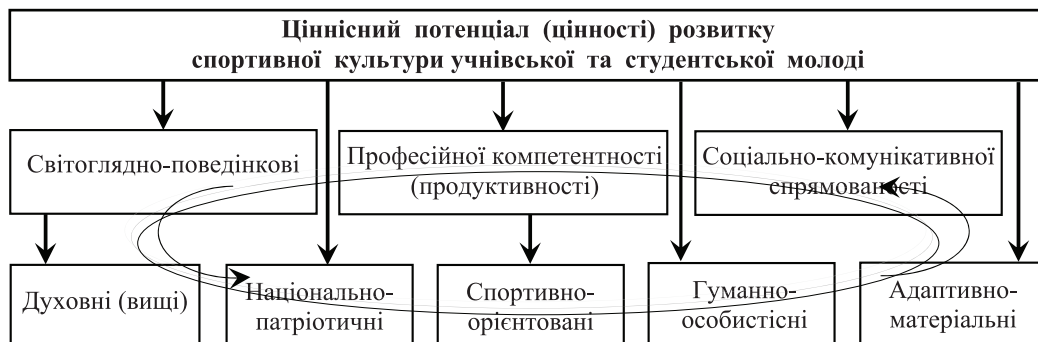

Рис. 1. Теоретична модель ціннісної складової спортивної культури

Означена теоретична модель ціннісної складової спортивної культури, по суті, є спрощеною структурно-логічною схемою, в якій представлено класифікацію ціннісної складової спортивної культури майбутнього фахівця фізичного виховання. Спрощеність теоретичної моделі аргументуємо тим, що вона корегується залежно від особливостей організації суб'єкт-об'єктної взаємодії в освітньому процесі, тобто маємо на увазі взаємодію у системах «учитель – учень», «викладач (тренер) – студент (спортсмен)».

Таким чином, ми дійшли згоди в тому, що ціннісний потенціал розвитку спортивної культури учнівської та студентської молоді доцільно класифікувати на основі рівня значущості цінностей майбутнього фахівця фізичного виховання, який забезпечуватиме розвиток спортивної культури учня/студента. Представлена теоретична модель враховує усі найважливіші групи цінностей, що сприятимуть усебічному розвитку особистості школяра та студента.

Усі визначені нами групи цінностей є взаємопов'язаними, що продемонстровано на *рисунок* за допомогою еліпсоподібних стрілок, а також складають єдність (цілісність), яку називають *ціннісним потенціалом розвитку спортивної культури учнівської та студентської молоді*.

Коротко з'ясуємо зміст кожної групи цінностей, які є засобом і результатом розвитку спортивної культури.

Світоглядно-поведінкові цінності – це цінності, які детермінують ідеал людини, критеріальний фундамент усіх інших груп цінностей, а також характеризують учинки, дії, етичні норми, правила поведінки. До означеної групи цінностей, які формує спортивна культура, належать: наука, справедливість, сім'я, чесність, чуйність, сила волі та стійкість характеру тощо. На основі світоглядно-поведінкових цінностей визначають пріоритетні (вищі) духовні цінності, до яких віднесено: мудрість, любов, віру, доброту, здоров'я (фізичне – фізіологічне й тілесне, психічне, духовне і соціальне), мораль, щастя тощо.

Національно-патріотичні цінності в контексті розвитку спортивної культури визначаються Концепцією національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015 р.). Відповідно до цього нормативного документа до національно-патріотичних цінностей відносять ті, що закладають підвалини формування

національної свідомості молоді. Національно-патріотичні цінності проявляються в дотриманні ідей сталого розвитку, засад демократичного суспільства, здорового способу життя, свободи, відповідальності, готовності захищати свою батьківщину та здійснювати реформи в країні. До національно-патріотичних цінностей віднесено: повагу до національних символів – Герба, Прапора, Гімну; готовність боронити незалежність України; духовні традиції минулих поколінь [4].

Цінності професійної компетентності (продуктивності) – важлива група цінностей в контексті розвитку спортивної культури. Сюди відносимо цінності, які розвиваються у майбутнього фахівця – працівника освіти. Наприклад, майстерність як цінність, що стосується набутого професіоналізму (рівня кваліфікації) у сфері спортивно-орієнтованого фізичного виховання, а також цінності, що розвиваються в процесі спортивно-тренувальної і змагальної діяльності, тобто спортивно-орієнтовані. Цінності професійної компетентності визначаються через розумінням змісту самого поняття «професійна компетентність», адже відповідають за вміння організувати суб'єкт-об'єктну взаємодію, що призводить до гармонійного розвитку школяра. Цінності професійної компетентності стосуються насамперед інтелектуального розвитку та професійного мислення, підвищення фахового рівня, навчання впродовж життя та ін.

Спортивно-орієнтовані цінності набуваються лише в процесі розвитку спортивної культури. Саме спортивно-орієнтоване фізичне виховання забезпечує формування спортивно-орієнтованих цінностей. До цієї групи цінностей відносять активність, сумлінність, красу (відчуття прекрасного), дружбу, сміливість, солідарність, дотримання правил чесної гри (Fair Play) тощо. Таким чином, означені цінності відповідають за самоактуалізацію, змушують не зупинятися на досягнутому, постійно різнобічно самовдосконалюватися (фізично, психічно, духовно), підвищувати рівень своєї працездатності, орієнтації на досягнення запланованого результату в спорті, а як наслідок – досягати успіхів у професійній діяльності зокрема та в житті загалом. Саме завдяки спортивно-орієнтованим цінностям у школярів і студентської молоді формуються певні якості, як-от: наполегливість, заповзятливість, працьовитість, взаємодопомога,

терпіння, вміння радіти та отримувати задоволення від досягнутих результатів.

Цінності професійної компетентності майбутнього фахівця фізичного виховання перебувають у тісному зв'язку із *гуманно-особистісними цінностями* спортивної культури, основне завдання яких – закладення гуманного ставлення до спорту в усьому багатстві, красі та різноманітності його проявів. Гуманне ставлення школярів і студентів до спорту як цінності розвивається завдяки спортивно-орієнтованому фізичному вихованню під впливом навчально-тренувальної діяльності, участі у спортивних змаганнях різних рівнів.

Гуманно-особистісні цінності спортивної культури є наслідком високого рівня оволодіння компетентнісним досвідом – знаннями з історії розвитку спорту, теорією та методикою спортивно-орієнтованого фізичного виховання, вміннями і навичками організації спортивної діяльності (навчально-тренувальної, змагальної).

До гуманно-особистісних цінностей, як правило, належать: повага, мужність, совість, справедливість, вдячність, здатність до здійснення рефлексії на основі гуманістичних критеріїв власних дій та вчинків.

Гуманно-особистісні цінності спортивної культури впливають на розвиток комунікативної компетентності суб'єкта діяльності. Від дотримання гуманно-особистісних цінностей у суспільстві залежить рівень соціалізації особистості. Гуманне ставлення – невід'ємний атрибут високого рівня соціалізації людини, тому вважаємо за необхідне виокремити цінності, які сприятимуть соціально-комунікативній успішності суб'єкта діяльності.

Відзначимо, що в нашому випадку суб'єкт діяльності – це школярі та студенти – майбутні фахівці фізичного виховання та майбутні тренери з різних видів спорту, які розвиватимуть спортивну культуру учнів засобами спортивно-орієнтованого фізичного виховання.

Носієм *цінностей соціально-комунікативної спрямованості* є особистість із високим рівнем розвитку комунікативної компетентності. Саме комунікативна компетентність – основний критерій оцінки рівня володіння цією групою цінностей. До цінностей соціально-комунікативної спрямованості розвитку спортивної культури відносять: широке коло спілкування, надійні друзі та колеги, пунктуальність, акуратність і обережність у прийнятті важливих рішень, уміння діяти в суперечливих умовах і складних ситуаціях, партнерство, стриманість та ін. Отже, цінності соціально-комунікативної спрямованості створюють можливість повноцінної реалізації власного життєвого потенціалу в сім'ї, спорті, професійній діяльності, кар'єрі.

Гармонійне функціонування всіх представлених вище груп цінностей розвитку спортивної культури дозволяє зосередити особливу увагу особистості на дотриманні адекватних *адаптивно-матеріальних цінностей*, які ми пов'язуємо зі стабільністю, добробутом, процвітаням, достойним матеріальним забезпеченням, можливістю задоволення власних потреб, гідним рівнем життя. До адаптивно-матеріальних цінностей відносимо: авторитет, владу, престиж, кар'єру, матеріальні блага, статки, які надає спорт вищих досягнень, накопичення коштів, високий статус, тобто прагматичні цінності, які не повинні відігравати основну роль у спорті, професійній діяльності та в житті людини загалом. За рівнем пріоритетності адаптивно-матеріальні цінності не є визначальними, тобто займають другорядну позицію серед інших представлених нами груп цінностей. Зауважимо, що адаптивно-матеріальні цінності надають упевненості

у завтрашньому дні, але не завжди додають особистості авторитету, не наповнюють її життя вищими смислами та змістом. Суб'єктивний рівень адаптивно-матеріальних цінностей особистості залежить від її поглядів і розуміння значущості в житті людини духовного та тілесного. Достойний рівень адаптивно-матеріальних цінностей у житті людини характеризується гармонійним домінуванням духовного над тілесним.

Висновки. Розвиток спортивної культури є одним із пріоритетних завдань, яке розв'язується шляхом упровадження спортивно-орієнтованого фізичного виховання. Спортивна культура – це джерело важливих цінностей, які є запорукою успішності людини, засобом реалізації її мети.

На завершення відзначимо, що розвиток спортивної культури школярів і студентів – майбутніх фахівців фізичного виховання сприятиме вирішенню й проблеми булінгу, який, на жаль, наявний сьогодні у середовищі учнівської молоді. На нашу думку, неабиякий потенціал ціннісної складової розвитку спортивної культури дозволить подолати означену проблему, зокрема допоможе позбутися проявів цього негативного явища в закладах освіти та за їх межами.

Подальші наші розвідки плануємо спрямувати на дослідження взаємозв'язків між ціннісною складовою та іншими компонентами спортивної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бальсевич В. К. Спортивно ориентированное физическое воспитание: образовательный и социальный аспекты / В. К. Бальсевич, Л. И. Лубышева // ИВ ОСДЮСШОР «СПОРТВЕСТ». – 2007. – № 4. – С. 54–57.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Галатюк М. Ю. Розвиток спортивної культури студентської молоді засобами фізичного виховання та фізкультурно-оздоровчої роботи / М. Ю. Галатюк // Актуальні питання культурології: Альманах наукового товариства «Афіна». – Рівне: РДГУ, 2016. – Вип. 16. – С. 115–118.
4. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#n13>.
5. Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту [Електронний ресурс] / Веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1148/2004>.
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс] / Веб-сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ages/files/news/05/4455.pdf>.
7. Освітні програми [Електронний ресурс] / Веб-сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>
8. Пелех Ю. В. Ціннісно-смісловий концепт професійної підготовки майбутнього педагога: монографія / Ю. В. Пелех; за ред. М. Б. Євтуха. – Рівне: Тетіс, 2009. – 400 с.
9. Шапошникова І. В. Формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді / І. В. Шапошникова // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2013. – Вип. 57. – С. 181–187.

Дата надходження до редакції: 26.10.2018 р.